

Hajzer Gergő: A magyar társadalom története 2. lecke (30 perc)

DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK

A második világháború történeti-demográfiai hatásai

A veszteségek

Magyarországnak a második világháborút követően hatalmas károkkal kellett szembenéznie:

- *a nemzeti vagyon 1938-as áron számított kb. 40%-a veszett oda;*
 - a sínhálózat 40%-a pusztult el;
 - a gyáripár 54%-a, a mezőgazdasági vagyon 20%-a semmisült meg.
 - a lakóházakban is jelentős kár keletkezett, mely a teljes háborús anyagi kár 18%-át tette ki.
- Ami az embervesztéséget illeti, Magyarország itt is az élen végzett: *a világ országai közül a harmadik helyen került ki az adott államterületen élt lakosság számához viszonyítottan ért embervesztés vonatkozásában.*
 - A szovjet hadifogságba kerültek száma elérte a 600 ezret, melynek legalább 20%-a polgári személy volt.
 - 1944-ben megközelítőleg 500 ezer magyar illetőségű zsidót deportáltak, akik közül becslések szerint 360 ezren estek a gázkamrák és a kényszermunkatáborok áldozataivá.
- A második világháborút követő népességváltozáshoz *a kényszerű áttelepítések* is hozzájárultak, mint a...
 - **...csehszlovák-magyar lakosságcsere:** Magyarországról 60.257 szlovák nemzetiségű költözött Csehszlovákiába, míg ellenkező irányból 76.616 főnyi magyar érkezett.
 - **...az egyoldalú német kitelepítés,** mely során körül-belül 180-200 ezer magyarországi németnek kellett elhagyni az országot.

Népesedési folyamatok a 20. század másodikfelétől napjainkig

Lélekszám, születések száma, népesedési politikák

A második világháborút követően **a lélekszám növekedése** kisebb-nagyobb hullámvölgyekkel egészen **az 1980-as évekig tartott**. Ezt követően **fogyás** vette kezdetét, melynek átlagos üteme 0,15% volt. *A rendszerváltás után ez tovább növekedett* és volt, hogy elérte a 0,3%-ot. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) szerint 2020. január 1-jével az ország lélekszáma **9.769.526** fő.

Mivel az '50-es évekre **NEM** alakul ki nagyobb születési hullám, **ÍGY** a politikai vezetés úgy érezte, hogy a helyzetet agresszív népesedéspolitikai eszközökkel kell orvosolni: **Ratkó-korszak**:

- **Abortusztilalom** (1952 és 1955 között összesen 4077 nőt ítéltek el jogerősen az abortusztilalom megszegése)
- **Gyermektelenségi adó**

A programnak köszönhetően *bár nőtt a népességszám*, de mégis kudarcot vallott, *1956-ban eltörölték az abortusztilalmat, majd a forradalom után a gyermektelenségi adót is*. Ennek következtében elkezdett visszaesni a nyers születési arányszám (1963-ban Magyarországon volt a legalacsonyabb az egész világon).

Így 1968-ban már nem a szankciókhoz nyúl a vezetés, hanem **kedvezményekkel teszi vonzóbbá a gyermekvállalást**, és bevezeti a **gyermekgondozási segélyt**, de tartós javulást nem sikerült elérni.

Ezt felismerve *1973-ban újabb népesedéspolitikai programba* kezdtek ugyancsak növelve a támogatási eszközöket:

- **terhességi, gyermekágyi segély**;
- **a családi pótlék növelése**;
- **lakásellátási kedvezményeket biztosítottak a gyermekvállalók számára.**

Bár mérsékelten szigorították az abortusz engedélyeztetést, **DE** támogatták az egyéb fogamzásgátlók alkalmazását.

DE az 1974-75-ös születési számok megugrását nem csak ezeknek az intézkedéseknek a számlájára lehet írni, hanem sokkal inkább a Ratkó-korszakban születettek produkáltak demográfiai megugrást.

1984-ben újabb népesedéspolitikai intézkedéseket vezettek be, mely az eddigi pronatális megközelítéssel szemben más szemléletmódot követ: valamennyi népesedési tényezőt egyenrangúként kezeli és az alábbi célokat tűzi ki:

- az egészségügyi helyzet javítása;
- a halandóság csökkentése;
- a család szerepének erősítése;
- a gyermekgondozási díj bevezetése

A rendszerváltást követően 1994-ben fogalmazzák meg a távlati népesedéspolitikai alapelveket és a népesedéspolitikához kapcsolódó szociálpolitikai alapelveket. A 2000-es évek elejére létrejön a Népesedési Kormánybizottság, mely a Kormány tanácsadó, döntés-előkészítő, javaslattevő szervévé válik.

A 2010-es évek közepétől kezdetét veszi a családi otthonteremtési kedvezmény (csok) programja, mely a lakáshelyzet javításával igyekszik gyermekvállalásra ösztönözni a magyar népet. Összeségében véve azonban elmondható, hogy az eredetileg megcélzott, gyermekvállalást halogató középosztályhoz tartozó párok tekintetében inkább kevesebb, mint több sikert arat. Sokkal nagyobb számban veszik igénybe olyanok, akik elsősorban a lakáshelyzetük javítását szorgalmazzák.

Halálozás, halálozási okok

Egy állam lélekszámát és népesedését *negatívan befolyásoló tényező* a halálozás. A halálozás a háborút követő másfél évtizedet leszámítva *növekvő gyakoriságot mutat*. A halandósági szint a háborút követő átmeneti időszak után, *1947 és 1965 között javult* majd *1980-ig ismét emelkedett*, a *'90-es évek közepéig tartósan magas* szinten maradt. Ez a tendencia azóta csak *kis mértékben csökkent*. A halálozási számok tekintetében a rendszerváltást követő évek voltak a legmagasabbak.

A második világháborút követően a halálozási **főcsoportok** súlya is időszakosan változott:

- Az **1950-es évek végétől az élősködők és egyéb fertőzésekben elhunytak száma lecsökkent**.
- **A daganatos megbetegedésekben elhunytak száma tartós növekedésnek indult, mely az 1980-as évektől a 2000-es évekig meredekebben nőtt**, míg nem **az utóbbi 10 évben a halálozási okok egy negyedéért felelős**.
- A **'70-es évekre ugrik meg a keringési rendszer betegségeiben elhunytak száma**, mely jelenleg a halálozások közel **feléért felelős**.
- A **légzőrendszeri és emésztőrendszeri megbetegedések 2019-ig 10% alatt maradtak**, ugyanakkor a 2020-as évtől kezdődő COVID19 fertőzések átalakíthatják az ezévre vonatkozó adatokat.

Vajon **mi lehet az oka** annak, hogy az egészségügyi ellátás és az orvosi tudás fejlődése mellett, még mindig Magyarország rendelkezik az egyik legkiemelkedőbb halálozási mutatókkal?

- **a mentális és fizikai túlterheltség;**
- **az egészségtudatosság hiánya;**
- **az egészségügyi ellátás színvonala**

bár átlagosan emelkedett, **DE** meglehetősen **differenciálttá** vált.

Korszerkezet és a nemek arányának alakulása

Magyarországon a nemek megoszlásában a második világháborút követően nem történt komolyabb átalakulás. Az 1970-es években tapasztalt nagyobb arányú nőtöbblet a férfiak korai halálzásának volt betudható.

A kormegoszlás sem alakult át jelentősen:

- A Ratkó-korszakban születettek mára már a 60 év feletti korosztályt,
- míg gyermekeik a 30-40 év közötti korosztályt gyarapítják.

TEHÁT: míg az idős korosztály létszáma gyarapodott a leginkább, addig a 20 éves kor alattiak száma csökkent a legjelentősebben.

Az előregedő tendencia tovább folytatódott, markánsabbá vált, melyet az átlagéletkor emelkedése is mutat:

- 1980-ban a férfiak átlagéletkora 34,6, míg a nők 37,7 év volt;
- 2000-re 36,6 és 40,6 évre emelkedett;
- 2020-ra a férfiak átlagéletkora 40,6, a nők pedig 42,8 lett.

A születéskor várható élettartam a rendszerváltást követően ugrott meg (1990 óta közel 7 évvel emelkedett), DE a környező államokhoz képest továbbra is alacsony.

A társadalom folyamatos előregedése a nyugdíjasok és időskorúak ellátásának szociálpolitikai kérdéskörét is egyre inkább felértékeli, 1980 óta a nyugdíjasok száma nő:

- 1980-ban 1,9 millió főt,
- 2010-ben 2.980.000 főt regisztráltak.

A család szerkezetének változása

A második világháborút követően a családok szerkezete is átalakult: a társadalmi normák és szokások átalakulása, valamint a hagyományos családi kötelek értékvesztése miatt 1949-től 1980-ig *csökkent házasságkötések száma*. A házassági kedv leértékelődésekor azonban figyelembe kell vennünk, hogy *a párkapcsolati viszonyok pluralizálódtak*: **a tartós élettársi viszony felértékelődik**.

A családi állapot terén *a legnagyobb változást a válások száma mutatja*. A férfiak és a nők esetében is a háború előttinek *közel tízszeresére nőtt* az elváltak aránya. A jelenség háttérében ugyancsak a család szerepének és értékélésének megváltozása, valamint a valláshoz kötődő etikai normák háttérbeszorulása áll. A válások aránya a rendszerváltást követően hullámzóan csökken.

Az 1990-es évektől kezdődően emelkedik a tartósan egyedül élők száma a 20-as, 30-as korosztályban, azaz meghatározó jelenséggé válik a **szingliség**. Ennek háttérében az erős karrierorientáltság, mely olykor a munka jellege, olykor személyes döntések alapján alakul ki. A rendszerváltás időszakára kialakult *kétgyermekes családmódel is átalakult*: egyre gyakoribbak a mozaikcsaládok, és a fiatalok is egyre lassabban hagyják el a szülői fészket.

Ellenőrző kérdések

1. Mekkora volt Magyarország második világháborúban elszenvedett embervesztése?
2. Milyen kényszermigrációs jelenségeket ismer?
3. Hogyan alakul az ország lélekszáma a másodikvilágháborútól napjainkig?
4. Hogyan változik a születések és a halálozások száma a másodikvilágháborútól napjainkig?
5. Hogyan igyekeztek befolyásolni a születések számát a különböző népesedési programok?
6. Mit takar a *Ratkó-korszak* elnevezés?
7. Mit nevezünk pronatális népesedési programoknak?
8. Mik szerepelnek a mai Magyarország legjellemzőbb halálozási okai között?
9. Mi jellemző a magyar társadalom kor és nem összetételére?
10. Hogyan alakul a házasságkötési és válási kedv Magyarországon? Mik húzódnak a jelenség hátterében?

Kötelező és ajánlott irodalom

Gyémánt Richárd – Katona Tamás (2014): *Demográfia*. Szeged: Polay Elemér Alapítvány.

Központi Statisztikai Hivatal (2010): *Magyarország 1989-2009. A változások tükrében*. Budapest.

Kovacsics József (szerk.) (1996): *Magyarország történeti demográfiája*. Budapest: KSH

Őri Péter – Spéder Zsolt (2012): *Demográfiai tükör*. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutató Intézet.

Stark Tamás (1989): *Magyarország másodikvilágháborús embervesztése*. Budapest: MTA TTI.

Tóth Ágnes (1993): *Telepítések Magyarországon 1945-1948*. Kecskemét: BKML

Valuch Tibor (2005): *Magyarországtársadalomtörténete a XX. század második felében*. Budapest: Osiris Kiadó.

Valuch Tibor (2015): *A jelenkori magyar társadalom*. Budapest: Osiris Kiadó

Vörös Csabáné – Kovács Marcell (2013): A változó család a népszámlálási adatok tükrében. *Statisztikai szemle*. 91/12.

Támogatás:

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. A tananyag elkészítését az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

